

การผลิตผ้าเพื่อการค้าของชุมชนหาคเสี้ยว

การผลิตผ้าของชุมชนหาคเสี้ยวในอดีตนั้นผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนก่อนเป็นลำดับแรก โดยที่ตนเองเป็นผู้ผลิตวัตถุดิบหรือฝ้ายเอง จากวัตถุดิบนี้ชาวหาคเสี้ยวนำมาแปรสภาพเป็นผ้านานาชนิดที่ใช้นุ่งห่มหรือใช้ในโอกาสต่าง ๆ เมื่อผลิตได้เพียงพอต่อความต้องการแล้ว จึงนำออกแลกเปลี่ยนหรือขายบ้างในงานประเพณีประจำปีที่สำคัญของชุมชน ต่อมาภายหลังความนิยมผ้าบางชนิดได้เพิ่มมากขึ้น ทำให้การผลิตผ้าพื้นเมืองของชาวหาคเสี้ยวขยายตัวตามไปด้วย ผ้าซึ่งเคยผลิตเพื่อใช้ภายในชุมชนจึงได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการผลิตเพื่อขาย และมีปริมาณมากขึ้นในปัจจุบัน

บทนี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของการทอผ้า จากการผลิตเพื่อบริโภคในชุมชนมาเป็น การผลิตเพื่อขาย โดยไม่มีกำหนดเวลา เช่นในอดีต ว่ามีลักษณะเช่นใดและมีพัฒนาการอย่างไร

4.1 ความเป็นมาของการค้าผ้าของชุมชนหาคเสี้ยว

ในอดีตสตรีชาวหาคเสี้ยวจะใช้เวลารว่างจากการทำงานประจำคือการทำเกษตรกรรมและงานบ้านมาทอผ้าเพื่อใช้ภายในครัวเรือนหรือเตรียมสำหรับการสร้างครอบครัวใหม่ แต่ละครอบครัวจึงทอผ้ากันแทบทุกชนิด และทอกันเองทุกบ้าน อาจมีคนจากที่อื่นมาขอแลกเปลี่ยนกับซาเส้น ไหม หรือฝ้ายบ้าง เช่น จากทางเหนือแถบบ้านตึก แม่สำ โดยใช้เส้นทางเดินเรือเป็นทางสัญจร แต่การติดต่อกับทางใต้ เช่นแถบสุวรรณคโลกนั้นสามารถติดต่อได้เฉพาะฤดูน้ำหลากเท่านั้นเนื่องจากมีแก่งหินขนาดใหญ่ขวางทางอยู่ สินค้าที่แลกเปลี่ยนหรือขายกันเป็นจำพวกผ้าขาวม้า ย่อม หรือผ้าท่ม เท่านั้น ผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นนอกเหนือจากนี้คนจากชุมชนอื่นจะไม่ใช่

การผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนนั้น สตรีเจ้าของบ้านจะทอผ้า โดยมีบุตรสาวเป็นผู้ช่วย ผ้าที่ทอจึงเป็นเครื่องนุ่งห่มของตนเองและสมาชิกในครอบครัว เช่น ชิน โจงกระเบน

ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ซึ่งเป็นของใช้จำเป็นในชีวิตประจำวันสำหรับบุตรสาว นอกจากช่วยเหลือในแต่ละกระบวนการต่าง ๆ ของการเตรียมเส้นด้ายแล้ว ก็อาจใช้เวลาที่เหลือทอตีนจกไว้ใช้เอง ซึ่งปกติแล้วตีนจกผืนหนึ่งใช้เวลาทอสิบเดือนจึงแล้วเสร็จ เพราะต้องใช้เวลาส่วนมากในไถ่ผ้าและช่วยงานบ้าน แต่ถ้าเติบโตพร้อมที่จะแต่งงานก็มีหน้าที่มากขึ้นอีกคือต้องเตรียมพร้อมกับการสร้างครอบครัวใหม่ด้วยการทอผ้าโจงกระเบน ผ่าถุง ผ้าขาวม้า เพื่อใช้เป็นผ้าไหว้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี

เวลาที่ว่างจากงานประจำจึงหมดไปกับการทอผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าต้องเริ่มต้นจากการปั่นด้ายเป็นลำดับแรก ซึ่งต้องใช้เวลาทอาน ดั่งนี้กระบวนการทอผ้าจึงต้องใช้เวลาดอนกลางคืนด้วย ซึ่งก็คือการลงช่วง เมื่อผลิตผ้าได้พอเพียงที่จะใช้ในครัวเรือนแล้วก็นำผ้าที่เหลือเก็บไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียงที่ทอผ้าไม่ได้ เช่นการนำผ้าไปแลกเปลี่ยนเส้น (สัมภานต์ แจ้ว นันสน) หรือฝ้ายจากคนไทยเพื่อนำฝ้ายนี้มาทอเป็นผ้าอีกครั้งหนึ่ง นอกจากการแลกเปลี่ยนแล้ว ชาวหาดเสี้ยวมักจะทอผ้าและเก็บรวบรวมไว้ตลอดทั้งปี เพื่อนำออกมาขายในงานบุญท้องถิ่นซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี ระหว่างช่วงเดือน 3-เดือน 4 งานบุญดังกล่าวในปีหนึ่ง ๆ มีอยู่ 2-3 งาน คือ งานนมัสการพระร่วง พระลือ ที่วัดพระปรารักษ์ หรือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งอยู่ในเขต อ.ศรีสัชนาลัย ห่างจากบ้านหาดเสี้ยวไปประมาณ 10 กิโลเมตรเศษ จัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือน 9 งานนมัสการพระพุทธรูปชินราช จ.พิษณุโลก และงานนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านหาดเสี้ยวประมาณ 30 กิโลเมตร "งานพระแท่น" นี้มีว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มาก จัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี มีระยะเวลา 5 วัน โดยที่วันเพ็ญเดือน 3 เป็นวันสุดท้าย

พระแท่นศิลาอาสน์ จ.อุตรดิตถ์ นี้ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนโดยรอบ ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระพุทธรูปองค์ได้มาเสด็จประทับ จึงถือว่าเป็นงานบุญประจำปีที่จะต้องเข้าร่วมทุกครั้ง สำหรับชาวหาดเสี้ยวเองในช่วงที่มีงานพระแท่น ผู้เฒ่าผู้แก่จะจัดข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ธูปเทียนไปทำพิธีไหว้พระแท่นที่วัดหาดเสี้ยวในเวลาเช้า โดยทั้งหมดนำไปยังพระแท่นศิลาอาสน์แต่มาในภายหลัง ๆ นี้เพียงแต่นำข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัดเท่านั้น (สัมภานต์ บานเย็น ดวงคืน)

ชาวหาดเสี้ยวจะเตรียมตัวแต่เนิ่น ๆ ด้วยการทอผ้าชนิดต่าง ๆ รวบรวมไว้ เช่น ผ้าทอม ผ้าเปลือกนวม ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดปาก ย่าม ฝ่ายผู้ชายบางคนก็จะเตรียมทำเครื่องมือทอผ้า เช่น กระจวย อีว หลา ไปชาย เมื่อก่อนจะถึงวันงาน 1-2 วันจะเตรียมตัวเก็บข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัว อาหาร และของที่ จะนำมาขาย เนื่องจากต้องไปอยู่ที่งานตลอดเวลา 5 วัน 5 คืน

การเดินทางไปนั้นจะนัดแนะไปพร้อม ๆ กัน ด้วยการบรรทุกข้าวของใส่เกวียนหรือหาบไป ชาวบ้านคนหนึ่งให้ภาพของการเดินทางไปงานพระแท่นได้ชัดเจนว่า "ไปกันหมดบ้านหมดเมือง" (สัมภาษณ์ รุน ก่อเจดีย์) เหตุการณ์สำคัญที่ชาวบ้านจำได้แม่นเข้าก็คือ ประมาณ พ.ศ. 2497 บ้านหาดสูงไฟไหม้หมดทั้งหมู่บ้านเพราะไม่มีคนอยู่บ้านเลข 1 ไปงานพระแท่นกันหมด (สัมภาษณ์ สาทร ไสร์จประสพสันต์) โดยจะเริ่มต้นเดินทางแต่เช้าล้วนขนค้ำคืนที่ศาลาไก่อูป ในเช้าวันรุ่งขึ้นจึงออกเดินทางต่อ และจะถึงพระแท่นในเวลาประมาณ 8-9 นาฬิกา จากนั้นก็จะจัดตั้งเป็นกลุ่มเป็นทั้งร้านขายของและที่มักตลอดเวลาในงาน ในบริเวณงานจึงมักมีของชนิดเดียวกันอยู่รวมกันเป็นแห่ง ๆ ตามแหล่งที่มา เช่นกลุ่มของชาวหาดเสี้ยว ชาวลิบแล หรือชาวแพร์

การซื้อขายตลอดเวลา 5 วันเป็นไปอย่างคึกคักทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน เพราะมีงานแสดงรื่นเริงในเวลากลางคืนด้วย ของที่วางขายในงานพระแท่นศิลาอาสน์มีอยู่มากมายหลายชนิด จากแหล่งต่าง ๆ เช่น ไม้กวาด ผ้าแพร์ ย่าม จาก อ.ลิบแล จ.อุดรดิตถ์ หรือเครื่องมือที่ใช้ทอผ้าบางชนิดเช่น ฝักส้ม (เพงส้ม) จาก จ.แพร์ ครง สาก หม้อข้าว ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ข้าวสาร ถั่วเหลือง เมียง เสื้อผ้าสำเร็จรูป ของป่าเช่นน้ำผึ้ง สีสีสียด ของเด็กเล่น เช่นหม้อข้าวหม้อแกงเล็ก ๆ ปืนไม้ ไม้ตะพด น้ำเต้าหึ่งสำหรับไล่น้ำขลุ่ย ฯลฯ นอกจากนั้นในงานประจำปีจะพบว่ามีของที่ผลิตขึ้นเพื่องานนี้โดยเฉพาะ เช่น ไม้กวาดขนาดเล็ก ๆ ย่ามขนาดเล็ก ของดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่าไม่ได้ผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย แต่อาจผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นของฝากสำหรับเด็ก ๆ หรือก็นับเป็น "ของที่ระลึก" ได้เช่นกัน ของลักษณะเช่นนี้โดยปกติแล้วไม่มีการผลิต

จะเห็นได้ว่างานบุญประจำปีนั้นของที่นำมาขายมีหลากหลายตามแต่ตนจะหามาได้ ในงานก็จะเห็นได้ว่ามีพ่อค้า แม่ค้ารายย่อยมานั่งขายของไม่กี่อย่าง และมีปริมาณสินค้าไม่มาก

นัก คนที่มาเที่ยวและแม่สการพระแท่นก็เป็นผู้ซื้อและผู้ขายในขณะเดียวกัน

ในช่วงคืนก่อนวันสุดท้ายจะเป็นวันที่ผู้คนจะมาเที่ยวงานมากที่สุด การซื้อขายจึงเป็นไปอย่างคึกคัก เฉพาะยามหาคเสื้อขาวนั้นขายได้นับเป็นพันใบ ทั้งคนขายของตนเองก็หาซื้อของตามที่ต้องการ หากของเหลือก็มักจะขายในราคาถูก หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดอื่นที่ตนต้องการเพื่อที่จะได้เดินทางกลับโดยสะดวก

ปัจจุบันการเดินทางจาก อ.ศรีสีหาลัยไปค้าขายยัง จ.อุดรดิตถ์ นับว่าสะดวกมาก เพราะมีรถประจำทางหลายสายผ่านและใช้เวลาเพียงครึ่งชั่วโมงเท่านั้น การค้าขายยังอยู่เช่นเดิม ชาวหาคเสื้อขาวจะเตรียมตัวก่อนหน้างานนับเดือน ทอผ้าชนิดต่าง ๆ มาขาย แต่ปัจจุบันสินค้ามากขึ้น เช่น ผ้านันคอก ผ้ามุลุมไหล่ รวมไปถึงขึ้นต้นจก และขึ้นชนิดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีคนบางกลุ่มไม่ได้ทอผ้าเก็บไว้ขายเอง แต่ไปรับผ้าชนิดต่าง ๆ จากร้านค้านำไปขายเอากำไรอีกทอดหนึ่ง การเดินทางไปทำงานก็ใช้วิธีเหมารถกระบะไปพร้อม ๆ กัน และยังคงขายของเป็นกลุ่มเช่นเดิม นอกจากนั้นแม่ค้าบางคนใช้วิธีเดินทางไปขายในเวลากลางคืนแล้วกลับมาที่ร้านค้าที่บ้านหาคเสื้อขาวในเวลากลางวัน ทำเช่นนี้ตลอด 5 วัน

ความสำคัญของงานบุญเช่นที่งานแม่สการพระแท่นศิลาอาสน์จึงเป็นเสมือนตลาดสินค้ามากมายชนิดที่คนจากต่างถิ่นได้มาซื้อขายและแลกเปลี่ยนกัน จึงนับได้ว่าเป็นแหล่งกระจายสินค้าที่สำคัญเพียงไม่กี่แห่งในอดีต การผลิตสินค้าเพื่อขายจึงเป็นไปอย่างจำกัด ไม่ก่อให้เกิดการขายตัวของสินค้า และขณะเดียวกันลักษณะและประเภทของสินค้าก็ได้เพิ่มมากขึ้น ยังคงเป็นสินค้าที่อำนวยความสะดวกอย่างแท้จริง เช่น ไม้กวาด ผ้าขาวม้า ผ้าเปลือกนม ของป่า ฯลฯ กลุ่มของผู้ซื้อก็เป็นกลุ่มจำกัดที่มีความคุ้นเคยกับสิ่งที่วางขาย นอกจากนั้นสิ่งที่วางขายก็มีราคาไม่แพงแตกต่างกันไปจากสินค้าผ้าพื้นเมืองที่วางขายในงานพระแท่น ในปัจจุบันซึ่งมีขึ้นต้นจกวางขายอยู่ด้วย รวมไปถึงผลิตภัณฑ์แบบใหม่ ๆ ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์โดยตรง หรือเป็นสินค้าที่ไม่ได้ผลิตเพื่อขายให้แก่กลุ่มเดิมที่มาเที่ยวงานพระแท่นเพื่อแม่สการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวก็คือ ผ้านันคอก ผ้ามุลุมไหล่ ผลิตภัณฑ์ที่นำมาขายนี้มุ่งหวังจะขายให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เริ่มนิยมแวะไป "เที่ยว" งาน ชม "บรรยากาศ" ของงานประเพณีมากกว่าที่จะมุ่งไปแม่สการสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยตรง

กล่าวได้ว่างานพระแท่นเป็นแหล่งหนึ่งที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการแพร่กระจายของสินค้า และก่อให้เกิดการสะสมทุนในระดับหนึ่ง แต่ก็ใช้อย่างจำกัดและไม้อาจทำให้ผู้ผลิตกลายเป็นพ่อค้าอิสระได้ (แต่ในระยะต่อมาความนิยมสินค้าประเภทผ้านี้มีมากขึ้น ทำให้เกิดอาชีพพ่อค้าอย่างถาวรได้ ดังจะได้กล่าวต่อไป)

4.2 การผลิตผ้าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และความเสื่อมของการทอผ้า

ในความทรงจำของชาวบ้านบางคน ยังรำลึกถึงเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ดี ในวันที่ญี่ปุ่นมาทิ้งระเบิดบริเวณ อ.สุวรรณภูมิ และในยามกลางคืนต้องมีการพรางไฟ นานนับเดือน นอกจากจะพบกับปัญหาเรื่องเครื่องบริโภคแล้ว ความต้องการด้านอุปโภคเช่น เครื่องนุ่งห่มที่มีสูงขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนหาคเลี้ยว ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตผ้า

สตรีสูงอายุชาวพวนผู้หนึ่ง ให้ทัศนะสะท้อนความทุกข์ยากในยุคสมัยนั้น ได้อย่างน่าสนใจว่า "ช่วงสงครามโลก คนลาวไม่แย้ แต่คนไทยสิแย้ เพราะทอผ้าไม่เป็น คนไทยนำส่งสารใส่เสื้อผ้าขาด บางทีก็เอาข้าวมาแลกกับเสื้อผ้า" (สัมภาษณ์ รุณ ก่อเจตีย์)

ช่วงหลังสงครามโลกนี้เองที่ชาวบ้านหาคเลี้ยวเริ่มผลิตผ้าในปริมาณที่สูง เนื่องจากมีความต้องการผ้าเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งผ้าที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตไม่เพียงพอ ต้องไปซื้อผ้าจากต่างอำเภอในราคาก็โลกรวมละ 5 บาท ทอเป็นผ้าท่อน (ผ้าเป็นเส้น) ขายในราคาหลาละ 7 บาท ซึ่งขายได้ในปริมาณสูงมาก เพราะผู้ใช้นั้นสามารถนำไปปรับใช้ตามความประสงค์ ความขาดแคลนหลังสงครามนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านหาคเลี้ยวทำงานกันตลอดทั้งวันทั้งคืน โดยที่มีคนมารับซื้อถึงในชุมชน "แม้แต่หลอดผ้ายก็มีคนมาซื้อ" (สัมภาษณ์ แถม ขอบเหลือง)

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ครั้งที่ตลาดและชุมชนยังอยู่ริมแม่น้ำขมก็มีร้านขายผ้าพื้นเมืองอยู่ 3-4 ร้าน สินค้าที่ขายเป็นจำพวกผ้าชิ้น ผ้าห่ม ชิ้นเด็ก ผ้าขาวม้า ผ้าเช็ดปาก ย่อม กางเกงผู้ชาย ร้านกลุ่มนี้ไม่ได้ขายผ้าเพียงอย่างเดียวแต่ยังคงขายสินค้าอื่นร่วมด้วย เช่น ของแห้ง ข้าวสาร ทว่าระยะนี้ไม่มีขึ้นดินจากขาย ขึ้นดินจกจึงเป็นเพียงเครื่องนุ่งห่มที่ต้องผลิตด้วยแรงงานของตนเอง มีใช้การผลิตเพื่อขาย ปัจจัยอีกประการที่ทำให้ชุมชนหาคเลี้ยวในระยะเวลาที่ไม่ค่อยผลิตขึ้นดินก็คือ ความขาดแคลนเวลาและวัตถุดิบในช่วงหลังสงครามต้องใช้

เวลาที่มีอยู่ผลิตผ้าขาวชนิดเพื่อขาย

ช่วงระหว่างนี้ทางร้านค้าเริ่มมีการจ้างชาวบ้านทอผ้าขาวม้า ผ้าห่ม และผ้าซิ่น เช่น ทอผ้าห่ม 13 ผืน ได้ค่าแรง 35 บาท ใช้เวลาทอประมาณหนึ่งอาทิตย์ (สัมภาษณ์ นาง พลอย มั่นสวาท ไนบุญย์) แต่การจ้างทอนั้นจะให้ค่าแรงในลักษณะเหมาเป็นเครือ และใช้เวลา นานวันกว่าจะได้ เนื่องจากชาวบ้านต้องใช้เวลาส่วนมากสำหรับทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ทำงานบ้านและทอของตนเอง ให้ออเพียงก่อนจึงจะทอให้กับทางร้าน ซึ่งทางร้านก็ไม่ได้เร่งรัด เนื่องจากไม่ได้มีอาชีพขายผ้าอย่างเดียว ผู้บริโภคที่มาซื้อนั้นก็มักจะเป็นผู้ที่อยู่ในละแวกชุมชน บ้านหาดเลี้ยว เช่น หมู่บ้านในตำบลอื่นทางทิศเหนือซึ่งแวะมาซื้อหรือนำสิ่งของมาแลก

นับจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา การแต่งกายของชาวหาดเลี้ยวก็เริ่ม เปลี่ยนแปลง ผู้ชายค่อย ๆ เลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน หันไปใส่กางเกง ผู้หญิงสาวค่อย ๆ เลิก ใช้ผ้ารัดหน้าอก จะใช้ช่อที่เฉพาะคนสูงอายุเท่านั้น แต่การนุ่งซิ่นของสตรีหาดเลี้ยวยังคงสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามความเคร่งครัดทางความหมายของการนุ่งซิ่นชนิดต่าง ๆ ก็ ค่อย ๆ ลางเลือนไป ในปัจจุบันการนุ่งซิ่นตีนค้ำตีนแดง หรือการนุ่งซิ่นตีนจก ไม่อาจนำมาเป็น เกณฑ์การแบ่งแยกสถานภาพอีกต่อไป เหลือแต่เพียงเกณฑ์ของความเหมาะสมส่วนตัว ซิ่นบาง ชนิดที่ใช้เฉพาะในพิธีกรรมบางอย่างสูญไปจากชุมชน เหลือแต่เพียงชื่อที่นำมาเรียกซิ่นชนิดอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันแทน (กวนีของซิ่นตาเติบ)

ระยะหลังการแต่งงานในชุมชนก็มัก ไม่มีการทอผ้าเพื่อเป็นผ้าไหว้ญาติข้างสามี ส่วน มากหันไปใช้วิธีการซื้อจากตลาด การทอผ้าเช็ดหน้าและผ้าห่มชนิดให้สามีใช้หลังจากแต่งงานก็ หมดไป การทอเครื่องกองบวชเริ่มหมดไป มักใช้วิธีการขอยืมจากเพื่อนบ้านที่เก็บของเก่าไว้

เกือบทั้งหมดจึงใช้วิธีซื้อเอาจากตลาด "เพราะถ้าจะทอให้ก็เสียเวลา" (สัมภาษณ์ สุก เข็มทอง) แม้แต่ซิ่นตีนจกก็ใช้วิธีขยืมจากเพื่อนบ้านถ้าต้องการใช้ "ใส่แล้วก็เก็บไว้ ใครจะ ใช้ก็มาขยืม" (สัมภาษณ์ พัก วิจิตรนาค) เมื่อถึง พ.ศ. 2508 ผู้หญิงก็ไม่นุ่งตีนจกกันแล้ว (สวย รังสรร)

การทอผ้าที่เฟื่องฟูในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเป็นเสมือนการฟื้นฟูอย่างเต็มที่ ก่อนที่จะลดความสำคัญลง แม้ว่าภายในชุมชนหาดเลี้ยวจะมีร้านค้าขายผ้าพื้นเมือง แต่ก็เป็นที่ ลักษณะขายร่วมกับสินค้าชนิดอื่น และเป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันก็รองรับ

ความต้องการของชุมชนที่เริ่มไม่ทอผ้าใช้เอง แต่จะซื้อไปใช้ในวิถีประจำวันหรือซื้อเพื่อใช้เป็นผ้าไหว้ในพิธีแต่งงาน หรือวันสงกรานต์ที่ซื้อไปให้แก่ผู้ใหญ่ ชุมชนหาดเสี้ยวจึงเริ่มแบ่งกลุ่มเป็นผู้ที่ทอผ้าและไม่ได้ทอ ระยะเดี๋ยวก็นับว่าการทอขึ้นต้นจกก็มีน้อยลงมากเนื่องจากขาดแคลนวัตถุดิบ ไม่มีเวลาพอเพียง คนที่ทอได้ก็เป็นเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น

ความเคร่งครัดทางความหมายของผ้าในชุมชนก็เริ่มเสื่อมคลายลงทำให้การกลับมานิยมผ้าพื้นเมืองครั้งใหม่ ในระยะต่อมาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

4.3 ความนิยมจากชนต่างถิ่นและการรื้อฟื้นการทอผ้า

ชนต่างถิ่นยุคแรก ๆ ที่สนใจผ้าหาดเสี้ยวโบราณคือชาวต่างประเทศและคนไทยจากกรุงเทพฯ ที่สนใจศึกษา เนื่องจากเห็นว่า เป็นวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญไป อวบ สาณะเสน เป็นนักวิชาการชาวไทยคนแรกที่เริ่มสนใจศึกษา โดยเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ. 2505 (อวบ สาณะเสน 2516, หน้า 169) สำหรับผู้สนใจชาวต่างประเทศนั้นคือนักท่องเที่ยวที่เข้ามาซื้อขึ้นต้นจกที่ชาวหาดเสี้ยวใส่ (ยุพร ไส้รังประสพสันต์) คนกลุ่มนี้ได้เข้าไปในหมู่บ้านและซื้อขึ้นต้นจก ผ่าห่ม และผ้าเช็ดหน้า โดยให้ราคาสูง

ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจกับการแลกเปลี่ยนของที่ "ล้ำสมัย" และ "ไร้ประโยชน์" จากจำนวนเงินที่น่าสนใจ จึงเริ่มไปซื้อผ้าเก่าจากในตู้ที่ไม่เคยใส่ใจนำมาเสนอขายด้วยความกระตือรือร้น จากราคาเริ่มแรก (ต้นจก) 100 บาท ต่อมาก็เพิ่มขึ้นตามการต่อรองและกลวิธีการขาย ระยะเวลาช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่ผ้าหาดเสี้ยวค่อย ๆ ทอขอยออกจากชุมชนไปกับคนแปลกถิ่น ต่างวัฒนธรรม

ผ้าเช็ดหน้า ผ่าห่มชนิด อันเป็นสมบัติของผู้ชายที่ฝ่ายหญิงเป็นคนทอให้ด้วย "แรงงานแห่งความรัก" ที่ภายหลังกลายเป็นสิ่งไร้ประโยชน์เก็บชุกอยู่ในตู้ก็ถูกเปลี่ยนเมื่อกลายเป็นสมบัติของคนแปลกหน้า แม้กระทั่งเจ้าของเอง (ผู้ชาย) ก็ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าถูกเปลี่ยนเป็นเงินไปนานแล้วด้วยฝีมือของผู้ทอให้ เมื่อได้ทราบความจริงก็เปรยด้วยความเสียดายว่า "ให้เรานแล้วก็มาเอาคืน" (มหาไชยา แก้วเกต)

เมื่อความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง คนหาดเล็วเองจึงตั้งตัวเป็นคนกลาง เก็บรวบรวมผ้าเก่าชนิดต่าง ๆ จากในหาดเล็วเองและขยายออกไปยังชุมชนชนวนในที่ต่าง ๆ เช่นที่หาดสูง แม่ราก และปางิ้ว ด้วยโครงข่ายทางเครือญาตินั่นเองที่ทำให้การกว้านซื้อเป็นไปอย่างคึกคัก ชายคนหนึ่งเล่าให้ฟังด้วยอารมณ์ขันว่า "มีเท่าไรก็ขายแม่หมด" (สัมภาษณ์ หวัน ชัย)

ในปี พ.ศ. 2513 อนุสาร อสท. ฉบับเดือนกรกฎาคม ตีพิมพ์บทความของ กมล ฉายาวัฒนะ เรื่อง ผ้าไทยที่หาดเล็ว บทความนั้นนี้น่าจะเป็นบทความแรก ๆ ที่กล่าวถึงสภาพความเป็นมาของผ้าหาดเล็วโดยเฉพาะ มิได้กล่าวรวม ๆ ไปกับการท่องเที่ยวโบราณสถาน เช่นก่อน ๆ ในบทความนี้ใช้ถ้อยคำที่แฝงถึงความตื่นเต็นในความประหลาดงดงามของชิ้นต้นจก (เก่า) บทความนี้กล่าวไว้ว่าไม่พบการทอชิ้นต้นจกเลย

ชุมชนได้ค่อย ๆ ย้ายจากถนนริมแม่น้ำมาอยู่ที่สองข้างทางถนนใหญ่ ร้านทอผ้าพื้นเมืองเดิมเริ่มย้ายมาตั้งริมถนนมากขึ้น เริ่มมีการจ้างชาวบ้านทอต้นจกแล้วนำไปขายต่อ โดยให้ค่ามือทอ 250 บาท แล้วนำไปขายในราคา 400-500 บาท ปรากฏว่าขายดี ชิ้นต้นจกจึงเริ่มมีวางขายตามร้านค้าพื้นเมืองเรื่อยมา ร้านค้าใหม่ ๆ เริ่มเกิดขึ้น การผลิตผ้าได้เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายอย่างแท้จริง

กระแสของความนิยมผ้าพื้นเมืองหาดเล็วในวงกว้างนั้น แบ่งออกเป็น 2 ช่วงดังนี้ คือ ระยะแรกประมาณช่วงปี 2512 เรื่อยมาถึงประมาณพ.ศ. 2518 ระยะเวลานี้ผ้าพื้นเมืองเริ่มได้รับความสนใจจากชนต่างถิ่นมากขึ้น ในฐานะเป็นสิ่งของที่แสดงความเป็น "พื้นบ้าน" และ "ของที่ระลึก" กล่าวได้ว่าในช่วงแรกนี้ผลิตภัณฑ์ที่คนนิยมซื้อกันมากคือ ซ่าม ผ้าชิ้นบางชนิด และผ้าทอมีชื่อตัวหนังสือว่า "ศรีรัตนาลักษณ์" หรือ "หาดเล็ว" และชิ้นต้นจก (เป็นชิ้นที่ทอด้วยไหมประดิษฐ์ มีลักษณะมันเป็นลวดลาย มีสีเดียวทั้งผืนต่างไปจากชิ้นต้นจกที่ใช้ไหมประดิษฐ์หลากสีสลับกัน ซึ่งต้องใช้ใช้เวลาในการผลิตนานกว่ามาก)

การทอผ้าในระยะนี้จึงเริ่มขยายตัวมากขึ้น มีการรับจ้างทอผ้าชนิดต่าง ๆ ส่งร้านค้าที่มีประมาณ 4-5 ร้าน ระยะนี้กลุ่มบุคคลที่มาซื้อเป็นกลุ่มคนที่เดินทางผ่านหรือมาท่องเที่ยว โดยทั่วไปสินค้าที่นิยมซื้อกลับไปด้วยจึงมักเป็นสินค้าที่มีราคาไม่แพงนัก เช่น ซ่าม หรือผ้าขาวม้า ขณะเดียวกันมีผ้าทอชนิดหนึ่งที่นิยมมาจ้างให้ทอ คือ ผ้านั้นสีต่าง ๆ และมีตัวหนังสือเป็น

ชื่อหน่วยราชการหรือชื่อกลุ่มเพื่อนำไปใช้ตัดเสื้อผ้าชนิดนี้ในแต่ละครั้งต้องใช้จำนวนมาก จึงเริ่มมีการจ้างทออย่างกว้างขวางส่งผลให้ชาวหาดเล็ชวเริ่มหันมาทอผ้ากันมากขึ้น การทอผ้าที่เสื่อมมาเป็นเวลา 20 ปี จึงได้เริ่มเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง

ประมาณปี พ.ศ. 2516-2518 เริ่มมีการคิดทอตีนจกวางขายตามร้าน ร้านแรกที่วางตีนจกขายคือร้านเช่าวรัตน์ (สัมภาษณ์ สาขร ไสร์จประสพสันต์) แต่จะเป็นตีนจกที่ทอขึ้นใหม่ ระหว่างนี้เป็นช่วงเดียวกับที่ ม.จ.หญิงนิภาวดี รังสิต เสด็จไปเยี่ยมชาวเขาที่ อ.ศรีสัช นาลัยเกิดสนพระทัยขึ้นตีนจก จึงบอกกับชาวบ้านให้ทอไว้ โดยจะเป็นผู้รับซื้อด้วยการจ่ายเช็คไปที่อำเภอ ชาวบ้านจึงทอกันมากขึ้น (สัมภาษณ์ ละหวย กองนิล) นอกจากจะนำตีนจกมาต่อกันตามแบบโบราณแล้ว บางกรณีได้มีการนำเอาตีนจกไปประดับกับเสื้อหรือกระโปรงซึ่งได้รับความนิยมอยู่ช่วงหนึ่ง

ร้านที่ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำได้ค่อย ๆ ย้ายออกมาที่ริมถนนใหญ่ทั้งหมด บางร้านก็เลิกกิจการไป แต่ร้านที่ยังทำต่อคือร้านละออ ร้านเชลียงรัตน์ ร้านลาวทอง และร้านจึงเจริญพาณิชย์ แต่ร้านกลุ่มนี้ก็ยังคงเน้นการขายผ้าทั่วไปที่มีใช้ขึ้นตีนจก

นับแต่เริ่มมาความรู้ เรื่องการทอตีนจกจึงได้รับการสืบทอดและแพร่กระจายไปยังคนรุ่นใหม่ หลังจากที่ถูกสูญหายไปประมาณ 1 ชั่วคน (ในช่วงของความนิยมเห็นว่าสตรีชาวหาดเล็ชวอายุประมาณ 30-40 ปี เริ่มหันมาทอขึ้นตีนจกจากคนแก่อายุ 60 ปีขึ้นไป จากการสอบถามได้ความว่าสาเหตุที่สตรีกลุ่มดังกล่าวทอผ้าตีนจกไม่เป็นเพราะช่วงสมัยที่เติบโตมานั้น ขึ้นตีนจกไม่เป็นที่นิยม ใส่จึงไม่มีการหันมาทอตีนจก ในขณะที่สตรีกลุ่มดังกล่าวนี้ทอผ้าชนิดอื่น ๆ ได้) และช่วงนี้เองที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับการทอตีนจกได้ขยายตัวไปจนถึงเด็กรุ่นลูก หลาน ซึ่งสนใจและแอบหัดทอในช่วงเวลาที่แม่ไม่อยู่

ในระยะที่ 2 คือ ช่วง พ.ศ. 2520 ถึงปัจจุบัน ช่วงเวลานี้มีได้ว่าความนิยมผ้าหาดเล็ชวได้เพิ่มสูงขึ้นมาก ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยหลายประการที่สืบเนื่องตามกันมา เริ่มต้นด้วยการจัดงานประจำปีเผาเทียนเล่นไฟขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2520 และจัดติดต่อกันมาทุกปีที่ จ.สุโขทัย เป็นงานประจำปี ขึ้นตีนจกจึงเป็นที่รู้จักกันมากขึ้นเนื่องจากเป็นส่วนประกอบของการประกวดนางนพมาศ ที่จัดให้มีการประชันความงามของผู้หญิงที่ทางจังหวัดจัดให้ในแต่ละอำเภอส่งเข้าประกวดนางนพมาศบางคนมุ่งขึ้นตีนจกเข้าประกวด และในงานนี้มีการแข่งขัน

การทอผ้าขึ้นต้นจกอีกด้วย นับแต่นั้นเป็นต้นมาการทอผ้าเพื่อขายจึงขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

ร้านค้าที่ขายสินค้าผ้าพื้นเมืองเริ่มเกิดขึ้นมาจากจำนวนร้านเดิม 3-4 ร้าน เพิ่มมากขึ้นจนในปัจจุบันมีถึง 9 ร้าน แต่ละร้านนอกจากจะขายผ้าพื้นเมืองแบบต่าง ๆ เช่น เดิมคือ ผ้าขึ้น ย่อม ผ้าขาวม้า แล้ว ยังมีขึ้นต้นจกขายอยู่ด้วยทุกร้าน ร้านค้าที่เปิดกิจการขึ้นใหม่ตามกระแสความนิยมผ้าพื้นเมืองที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นคือ ร้านสาทร (แยกตัวจากร้านเซาวรัตน์) ร้านแจ้ว และร้านเริง ตามลำดับ

ปี พ.ศ. 2522 คณะรัฐมนตรีได้มีมติประกาศใช้ที่ พ.ศ. 2523 เป็นปีที่ท่องเที่ยวไทย เพื่อส่งเสริมให้คนไทยเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ (30 ปี ททท. 2523, หน้า 61) และได้จัดให้มีการแสดงงานศิลปวัฒนธรรมระหว่างภาคขึ้นทุกภาค เฉพาะที่กรุงเทพฯ ใช้ชื่องานว่า "งานเทศกาลเที่ยวเมืองไทย และเสริมสร้างเอกลักษณ์ไทย" ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้รวมงานเทศกาลเที่ยวเมืองไทยกับงานลีลาห์เอกลักษณ์ไทยให้เป็นงานเดียวกัน

ในระหว่างปีพ.ศ. 2527 ถึงพ.ศ. 2531 นับได้ว่าเป็นช่วงปีของการสนใจใน วัฒนธรรมและประเพณีของบ้านพื้นเมืองมากขึ้น ปีพ.ศ. 2527 เป็นปีแรกของการจัดงานไหว้สามแม่ฟ้าหลวงเป็นครั้งแรก ประกอบกับการประกาศใช้ที่ พ.ศ. 2530 เป็นปีการท่องเที่ยวไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นครั้งที่ 2 โดยเน้นที่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ (Visit Thailand Year 1987) และปีต่อมาที่ประกาศให้เป็นปีศิลปวัฒนธรรมไทย (2531-2532) ทำให้เกิดความตื่นตัวและหันมาให้ความสนใจกับงานศิลปวัฒนธรรมกันมากขึ้น ก่อให้เกิดความต้องการงานศิลปวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก

ช่วงปีดังกล่าวมีใบสั่งของให้ทอผ้าขึ้นคอง (ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ของหาดเสี้ยว) จำนวนถึง 500 ผืนเพื่อนำไปแจกให้แก่ผู้ซื้อบัตรในงานเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมครั้งหนึ่ง ขณะเดียวกันขึ้นต้นจกได้รับความนิยมเป็นจำนวนมากจากสุภาพสตรีรายได้สูงที่นำไปใช้ในต่างภาคในงานเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ซึ่งจัดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้การทอขึ้นต้นจกโดยใช้มือที่เรียกว่า "จกมือ" นั้นไม่ทันกับเหตุการณ์ จึงมีการแสวงหาเทคโนโลยีเกี่ยวกับการทอขึ้นต้นจกขึ้นและได้ผลการ "จกยกเหา" จาก อ.สอง จ.แพร่ จึงได้นำมาทดลองตัดแปลงเพื่อให้ทอลวดลายของหาดเสี้ยว และประสบผลสำเร็จนำมาใช้ได้ในปีพ.ศ. 2533 นี้เอง การ "ยกเหา" ขึ้นต้นจกที่ได้เรียกว่า "จกยก" ซึ่งทำให้การผลิตขึ้นต้นจกใช้เวลาน้อยลง ขณะเดียวกันก็ทำให้การทำขึ้นต้นจกไม่

ยากเกินไป คนที่ทอผ้าไม่เป็นก็สามารถทอตีนจก "ยกเหา" ได้

การที่นำเทคโนโลยีใหม่มาครั้งนี้จึงทำให้การผลิตตีนจกเป็นไปอย่างกว้างขวาง ขยายออกไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ คือ บ้านใหม่ บ้านป่าไผ่ ต.หาดเสี้ยว และบ้านแม่ราก ต.ป่าจัว ผู้ที่ผลิตตีนจกจึง ไม่ได้จำกัดแต่เพียงสตรีชาวพวนอีกต่อไป ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าตีนจก "ยกเหา" จึงแพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็ว

ปี พ.ศ. 2533 ทาง อ.ศรีสัชนาลัย ได้มีการตั้งคำขวัญประจำอำเภอขึ้นว่า "โบราณสถาน ย่านผ้าขึ้น ถิ่นสังคโลก" และได้จัดนิทรรศการของจดหมายมีรูปผ้าหาดเสี้ยวออกเผยแพร่ด้วย

พ่อค้าแม่ค้าจากต่างถิ่นเชียงใหม่ ภูเก็ต กรุงเทพฯ ได้เดินทางเข้าไปในชุมชนเพื่อสั่งซื้อผ้าตัวกลางครั้งละจำนวนหลายสิบลูก ในจำนวนเงินคราวละหลายหมื่นบาท คนกลางบางรายต้องทอผ้าส่งให้ร้านค้าในกรุงเทพฯ ประมาณ 5 เดือน/ครั้ง (สัมภาษณ์ ละหวย กองนิล) พ่อค้าบางคนกล่าวว่า "ปีสองปีนี่เป็นของพ่อค้าแม่ค้า" (สัมภาษณ์ สาทร ไสร์จ ประสนสันต์) แม่ค้าคนหนึ่งให้เหตุผลของการขยายตัวของความนิยมขึ้นตีนจกไว้อย่างน่าสนใจว่า "เกิดจากคนมีสตางค์เขายากได้" (สัมภาษณ์ แจ้ว พันสน)

หลังจากการรื้อฟื้นการผลิตผ้าเป็นต้นมา ขึ้นตีนจกก็นับว่าเป็นผลิตภัณฑ์แบบโบราณที่ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างมาก และเป็นผลิตภัณฑ์ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความนิยมมากกว่าผลิตภัณฑ์อื่นใดในชุมชน ขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สภาพของชุมชนเดิมได้รับผลกระทบไปด้วย ดังจะได้อธิบายในบทต่อไป

กล่าวโดยสรุป ผ้าหาดเสี้ยวในอดีตนั้นผลิตขึ้นใช้ภายในชุมชนเป็นอันดับแรก มีปริมาณการผลิตในวงจำกัด แต่บางช่วงเวลาอาจขยายปริมาณการผลิตผ้าบางชนิดเช่น ในช่วงงานบุญประจำปี แต่พอหมดระยะเวลาดังกล่าวก็หันมาผลิตในปริมาณจำกัดเช่นเดิมอีก ผู้บริโภคคือผู้ที่อาศัยอยู่ในปริมณฑลข้างเคียงซึ่งจะบริโภคเฉพาะผ้าบางชนิดที่นำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงเท่านั้น

ต่อมาแม้แต่ชาวหาดเสี้ยวเองก็ลดปริมาณการผลิตผ้าพื้นเมืองลง ด้วยสาเหตุของสงครามครั้งที่ 2 ที่ทำให้ปริมาณของผ้าขลุน้อยลง การผลิตผ้าบางชนิดเช่น ผ้าในพิธีกรรมบางอย่างจึงไม่ทำการผลิต ผ้าขึ้นตีนจกเองก็ผลิตก้น้อยลงเพราะไม่มีเวลา ต้องใช้เวลาไป

กับการทอผ้าชนิดที่ขายได้เป็นอันดับแรก ระหว่างนี้ผ้าที่เคยใช้นั่งหมอน เช่นผ้าโจงกระเบนหรือผ้ารัดหน้าอกของสตรีก็เลิกผลิต เนื่องจากมีการหันไปแต่งกายตามแบบสมัยนิยม จนกระทั่งในระยะหนึ่งผู้หญิงชาวหาดเสี้ยวก็แทบไม่นั่งขึ้นเตียงแล้ว ความรู้เกี่ยวกับทอขึ้นเตียงจกกล่าวได้ว่าหายไประมาณ 1 ช่วงอายุคน

เมื่อผ้าพื้นเมืองที่เคยใช้ภายในชุมชนลดความสำคัญลง ทำให้วิถีชีวิตการผู้สนใจเริ่มหันมาให้ความสนใจมากยิ่งขึ้น กระแสของความสนใจนี้ เริ่มต้นในช่วงประมาณทศวรรษแรกของปี พ.ศ. 2510 ความสนใจขึ้นเตียงจกเก่า ผ้าไหมที่กรรม เริ่มขยายจากชาวต่างชาติและผู้สนใจไปสู่วงกว้าง ทำให้เกิดการกว้านซื้อของที่ดูไร้ประโยชน์จากชาวบ้านที่เต็มใจขายมูลค่าจึงเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เกิดความพยายามที่จะฟื้นฟูการทอขึ้นเตียงจกขึ้นใหม่ มีการถ่ายทอดการทอขึ้นเตียงจกสู่คนรุ่นใหม่และแพร่กระจายทั่วไป ขึ้นเตียงจกจึงแพร่ขยายไปสู่บุคคลนอกชุมชนที่กว้างขึ้นอย่างมากตลอดระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยหลายประการคือการประกาศการท่องเที่ยวไทยครั้งที่ 2 และประกาศปีศิลปหัตถกรรมไทยในปีต่อมา ทำให้ขึ้นเตียงจกกลายเป็นสินค้าทางศิลปหัตถกรรมชนิดหนึ่งที่มีความนิยมสูงมาก

ชุมชนหาดเสี้ยวจึงกลายเป็นชุมชนที่ผลิตผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียง มีปริมาณการผลิตไม่อยู่ในวงจำกัด ขยายตัวตลอดช่วงเวลาเพื่อตอบสนองกับผู้บริโภคที่อยู่นอกชุมชนห่างไกลกว่าเดิมและนำไปบริโภคนอกเหนือประโยชน์โดยตรง เช่น ตกแต่งบ้าน ร้านค้า ร้านอาหาร หรือเป็นเครื่องแต่งตัวชนิดหนึ่งที่ไม่ได้ใช้สื่อสถานภาพของการสมรสหรือเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เช่นเดิมอีกต่อไป